

החידוש היומי

חידוש יומי בדף היומי

חיוב

שבועה

בעד אחד

'מפי

כתבם'

יום שלישי כז תמוז

כתובות דף כ

ראיית השאלת שלמה שבעדות עד אחד אין דין 'מפיהם'

בברייתא המובאת בגמרא במסכת כתובות (כ.) שנינו: תנו רבנן, כותב אדם עדותו על השטר ומעיד עליה אפילו לאחר כמה שנים. ומביאה הגמרא מחלוקת אמוראים בביאור דין זה: אמר רב הונא, והוא שזוכרה מעצמו [- בלא ראיית השטר, נזכר קצת מעדותו מאליו. רש"י]. רבי יוחנן אמר, אע"פ שאין זוכרה מעצמו [- אלא לאחר שרואה בשטר, נתן בלבו ונזכר. שלא נשתכח ממנו כל כך, שכשמציינים לו נזכר. אבל אינו נזכר לגמרי, לא, דרחמנא אמר מפיהם ולא מפי כתבם. רש"י].

והגמרא מוסיפה ומביאה הוראה נוספת אותה לומד רבה מתוך דברי רבי יוחנן: אמר רבה, שמע מינה מדברי יוחנן, הני בי תרי ידיעי סהדותא, ומנשי חד מנייהו, מדכר חד לחבריה [- שנים שיודעים עדות ושכח אחד מהם, מזכיר האחד לחברו].

ובשו"ת שאלת שלמה (ח"ב סימן טז) דקדק לשון הפסוק (דברים יט טו): לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת... על פי שני עדים או על פי שלשה עדים יקום דבר. והנה מפסוק זה דרשו חז"ל (שבועות מ.): "לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת" - לכל עון ולכל חטאת הוא דאינו קם, אבל קם הוא לשבועה. ועוד דרשו חז"ל (יבמות לא): מהמשך הפסוק 'על פי שני עדים' - מפיהם ולא מפי כתבם. ומכאן שתי דרשות אלו רצה לדקדק רבי שלמה אהרן ורטהיימר זצ"ל שכל מה שצריך שתהיה עדותם 'מפיהם' ולא מפי כתבם, היינו דוקא בעדים המחייבים ממון, אבל בעד אחד שאינו מחייב אלא שבועה גם עדות בכתב מועילה.

והביא בשם נכדו הבחור החריף אברהם יוסף נ"י, שלכאורה יש לפשוט ספק זה מדברי הגמרא בכתובות המובאים בראשית הדברים. שהרי הגמרא מביאה ראייה מדברי רבי יוחנן המתיר לאדם להעיד מתוך שטר שכתב לזכרון דברים, אע"פ שאינו זוכר מעצמו, לדין אחר - ששנים היודעים עדות ואחד מהם שכחה, שמותר לאחד להזכיר לחברו המאורע. ולכאורה לשון הברייתא שעליה אמר רבי יוחנן את דברו, היא: 'כותב אדם עדותו על השטר ומעיד עליה' - ומשמע בפשטות שהברייתא עוסקת בעדות של עד אחד המעיד, ועל כך אמר רבי יוחנן שאף שנזכר בעדותו מתוך הכתב אין חסרון של 'מפיהם' ולא מפי כתבם'. ומדברי רבי יוחנן מוכיחה הגמרא גם לעדות של שני עדים, שאם אחד שוכח את העדות יכול העד השני להזכירו. ולכאורה אם ננקוט שכל דין 'מפיהם' הוא רק בשני עדים, אם כן מה מוכיחה הגמרא מדברי רבי יוחנן העוסק בעדות עד אחד שאין בה דין 'מפיהם', לעדות שני עדים שבה יש דין 'מפיהם'. [ואף שאפשר לומר ש'כותב אדם עדותו' משמע אף כשיש אחר עמו, כתב שם השאלת שלמה שזה דוחק].

משא ומתן בביאור הראיה מסוגייתנו

ולכאורה יש לפקפק בראיה זו, דהנה בגמרא מבואר שלולי דברי רבי יוחנן לא היה יכול עד אחד להזכיר לחברו את דבר העדות, כדי שייזכר חברו ויעיד. ולכאורה לפי צד שזה שאינו יכול להעיד על סמך חברו, הטעם אינו רק משום שאין זה 'מפיהם' אלא שחסר בעיקר העדות, שכיון שעדותו נסמכת על מה שאמר לו חברו, אם כן אין כאן עדות שלו על המעשה. וחסרון זה פשוט וברור שהוא שייך גם בעד אחד, שהרי ודאי שצריך להעיד על המעשה שראה, וכיון שחברו הוא שראה את המעשה והוא מעיד על סמך עדות חברו אין בכך כלום. רק שהגמרא מוכיחה מדברי רבי יוחנן, שעד ששכח עדותו ונעזר בעזר חיצוני להיזכר בעדותו, בשטר או בעד אחר, אין זה חשוב שמעיד מכאן אותו שטר או עדות, אלא אחר שנזכר הרי הוא מעיד מכאן עדותו הוא - וממילא מוכיחה הגמרא שכדרך שיכול אדם לכתוב עדות על שטר ולהעיד על סמך זה לאחר כמה שנים, כך גם יכול עד אחד להזכיר העדות לחברו ויעידו שניהם כל אחד מכאן עדות עצמו.

אמנם הראיה במקומה עומדת וביאורה אחר. דהנה את דין הברייתא "כותב אדם עדותו על השטר ומעיד עליו אף לאחר כמה שנים" - עליו מוסיף רבי יוחנן "אף שאינו זוכרה" - אפשר לפרש בשני דרכים: א' תזכורת זו שמקבל העד מכאן השטר אינה מגרעת את עדותו שלו, וסוף סוף אחר שנזכר הרי הוא מעיד מכאן ידיעת עצמו ועדותו עדות. ב' כל החסרון להעיד מכאן השטר, הוא מצד 'מפיהם' ולא מפי כתבם' כמו שכתב רש"י, וחסרון זה אינו בעדות עד אחד שלא בא אלא לחייב שבועה.

ומכך שהוכיחה הגמרא לדין שני עדים שאחד מזכיר העדות לחבירו, מוכח שביארה את דין הברייתא כפי האפשרות הראשונה, ולכאורה מנין הוכיחה כן, שמא טעם הברייתא הוא משום שאין חסרון 'מפיהם' ולא מפי כתבם' וכדרך השניה הנזכרת. אלא ודאי מוכח מכאן שסברה הגמרא שדין 'מפיהם' ולא מפי כתבם' נכון גם בעדות של עד אחד - ולכן מוכרח טעם הברייתא כפי הסברה הראשונה שאין חסרון במה שנזכר בעדותו מכאן אחר, וממילא מוכיחה הגמרא גם שעד אחד יכול להזכיר לחברו.

גירסת השיטה מקובצת וראיה הפוכה לנידון זה לפי גירסתו

ובשיטה מקובצת הביא גירסת קצת נוסחאות שגרסו בגמרא כך: רבי יוחנן אמר אע"פ שאין זוכרה מעצמו, דאמר רבי יוחנן הני בי תרי ידיעי סהדותא ומנשי חד מנייהו, מדכר חד לחבריה, ע"כ. דהיינו שהגמרא כלל לא מביאה ראייה מהברייתא למקרה זה של שני עדים, אלא להיפך שהגמרא מוכיחה שדעתו של רבי יוחנן במקרה של הברייתא היא אפילו אם אינו זוכר את העדות, מהוראתו לגבי שני עדים שהאחד יכול להזכיר לחבירו. ולפי גירסא זו ודאי שאין כל ראייה מדברי הגמרא.

להצטרפות לקבלת החידוש

a8843414@gmail.com

ומעיר השאלת שלמה שלכאורה לפי גירסא זו היה אפשר להוכיח לאידך גיסא, שרבי יוחנן העמיד את דבריו דוקא בעדות של שני עדים כי רק במקרה זה בעינין 'מפיהם', משא"כ בעדות של עד אחד - ודאי שיכול להזכיר לעצמו עדותו על ידי שטר, שהרי בעד אחד כלל אין דין של 'מפיהם' ולא מפי כתבם'. אמנם דוחה אף ראייה זו, שכן יתכן שרבי יוחנן עוסק בעדות של שני עדים, כי רק בשני עדים שייך הציור עליו מדבר רבי יוחנן, שעד אחד שכח וחברו מזכירו, משא"כ בעדות של עד אחד אין שייך ציור זה, אלא רק ציור הברייתא בכותב שטר.

קושיית גאב"ד לאסק מהא ד'כל מקום ששנים מחייבים ממון ע"א מחייב שבועה'

ועיקר הסברה לחלק בדין 'מפיהם' ולא מפי כתבם' בין שני עדים המחייבים ממון ובין עד אחד המחייב שבועה, כבר כתב כן בספר עצי ארזים (אה"ע סימן יז ס"ק לד) שלענין שבועה דלא כתיב 'מפיו' רק דרשין ליה מ'לכל עון ולכל חטאת הוא דאינו קם אבל קם הוא לשבועה', כיון דלא כתיב 'פיו' בקרא זה, כך לי בשטר כמו אם מעיד מפיו. ורק לענין חיוב ממון דרשין על פי שנים עדים ולא מפי כתבם.

ובספר פרדס יוסף (השמטות בסוף בראשית, עמוד שעה) הביא קושיית דודו גאב"ד לאסק, שהרי כלל בידינו (שבועות מ.) "כל מקום ששנים מחייבין אותו ממון, עד אחד מחייבו שבועה", וכיון שבשני עדים אמרין 'מפיהם' ולא מפי כתבם' אם כן גם בעד אחד יש לנו לדון 'מפיו' ולא מפי כתבו' ולא לחייבו שבועה.

וכתב בפרדס יוסף הביא עוד אופנים שעד אחד חלוק משני עדים, כגון לענין כובש עדותו שמבואר בגמרא בבבא קמא (נו.) שאין דין "אם לא יגיד ונשא עוונו" אלא בשני עדים, ופירש"י: "אם לא יגיד" בתרי קא משתעי, מדקפיד אהגדה, משמע שאילו מגידין מתחייב זה ממון. ועוד קי"ל כל מקום שנאמר 'עד' הרי כאן שני עדים וכו', ע"כ. ועפ"ז כתב עוד בכנסת הגדולה (סימן כא) שעד אחד יוכל לחזור מעדותו, שהרי דין כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד, נלמד מהפסוק 'אם לא יגיד' - חדא הגדה, והרי פסוק זה לא קאי בעד אחד.

חילוק הפרדס יוסף בין פסול הגוף שמשווים עדות שנים ואחד לשאר דינים

ומכאן זה מסיק הפרדס יוסף שכל מה שהשוו דין עד אחד לשני עדים, היינו רק לענין פסול הגוף ואיכות אישיותו של העד, אבל לדברים אחרים אין שוה ע"א לשני עדים. וממילא הוא הדין לענין מפיהם ולא מפי כתבם כיון שאינו פסול בגוף העד אלא רק באופן עדותו, לכך אין להשוות לענין זה דין עד אחד לדין שני עדים. [ומה שהגמרא בשבועות שם מביאה דין זה לגבי טענה שתי כסף, אף שאין זה פסול הגוף, היינו משום שלענין זה אין מקור בפסוקים לחלק בין ע"א לשני עדים ולכך משווים ביניהם, אבל במקום שיש ללמוד מן הפסוק חילוק בין ע"א לשני עדים, שפיר מחלקים ביניהם ואין זה סותר לכלל הנ"ל שנאמר ככלל רק לענין פסול הגוף].

אמנם באור שמח (עדות פ"ט הי"א) חולק על דין זה וסובר שגם לענין עד אחד יש פסול 'מפיהם' ולא מפי כתבם', וזה לשונו: "ולענין דינא... במקום שעד אחד מהימן - לא מהני מפי כתבו... דכל מקום ששנים מחייבין אותו ממון עד אחד מחייבו שבועה, הוא כלל נכון, ועדותו דעד אחד הוא מתורת עדות, לא מתורת רגלים לדבר, לכן מחייבו שבועה".

הוכחת הנודע ביהודה שהרמב"ם מודה שעיקר דין שטר הוא מדאורייתא

והנה הרמב"ם (עדות פי"ד ה"י) פסק: הוציא עליו שטר חוב בעד אחד, והלוה טען פרעתי - הרי זה מחוייב שבועה ואינו יכול לישבע ומשלם. עוד כתב הרמב"ם (שם פ"ג ה"ד): דין תורה שאין מקבלין עדות, לא בדיני ממונות ולא בדיני נפשות, אלא מפי העדים, שנאמר (דברים יט טו) "על פי שנים עדים" מפיהם ולא מכתבן. אבל מדברי סופרים שחותכין דיני ממונות בעדות שבשטר, אע"פ שאין העדים קיימים, כדי שלא תנעול דלת בפני לווים. ומשמע מדבריו שעיקרו של שטר הוא מתקנת חכמים, ומדאורייתא אין הכשר בשום שטר.

והקשה הנודע ביהודה (מהדו"ק אה"ע סימן לג) שנראים דברים כסותרים זה לזה, שהרי כתבו התוספות (כתובות יח: ד"ה ובכולי) שבשבועה דרבנן אין אומרים מתוך שאינו יכול לישבע משלם, וכך מוכח גם מדברי הרמב"ם עצמו [יעו"ש איך הוכיח כן מדבריו], ואם כן אם דעת הרמב"ם ששטר אין לו עיקר מדין תורה אלא רק מדברי חכמים, ואילו מדאורייתא בעינין 'מפיהם' ממש - אם כן, אם כך הדין בשטר עם שני עדים כל שכן בשטר של עד אחד, ומדוע פסק הרמב"ם דין 'מתוך שאינו יכול לישבע משלם' בעדות עד אחד בשטר. ומכאן קושיה זו הכריח הנודע ביהודה שהרמב"ם מודה ששטר מועיל דבר תורה, ורק כשמת העד אז דין השטר הוא מדרבנן, וכמו שכתב בדעתו הלחם משנה (עדות פ"ג ה"ד).

יישוב העטרת חכמים לפי יסוד זה שאין דין 'מפיהם' בעד אחד

ובעטרת חכמים (שם) כתב ליישב קושיית הנודע ביהודה ע"פ הנידון הנזכר בדין 'מפיהם' בעד אחד. שכיון שהמיעוט 'מפיהם' ולא מפי כתבם נלמד מהפסוק 'על פי שנים עדים יקום דבר', יש לומר שלא נתמעט 'מפי כתבם' אלא רק במקום שצריך עדות של שני עדים, משא"כ עד אחד שנאמנותו נלמדת מדקדוק הכתוב 'לכל עון ולכל חטאת' יש לומר שמועיל אף בכתב. ובספר דבר המלך (ח"ב עדות פ"ג ה"ד) יישב כך מנפשיה וכתב לדחות שסברה זו תועיל רק לענין חיוב שבועה, אבל לענין דין מתוך שאינו יכול לישבע משלם, כיון שסוף סוף דבר זה נוגע לממון אי אפשר לחייבו מכאן שבועה 'מפי כתבם', ויש לדון בדבריו.

"באור שמח

חולק על דין

זה וסובר

שגם לענין

עד אחד

יש פסול

'מפיהם' ולא

מפי כתבם,

ד'כל מקום

ששנים

מחייבין

אותו ממון

- עד אחד

מחייבו

שבועה' הוא

כלל נכון"

החידוש היומי מוקדש
לרפואת

הגאון רבי

שלמה בן רבקה

שליט"א

נשמח לאמירת פרק
תהילים לרפואתו